

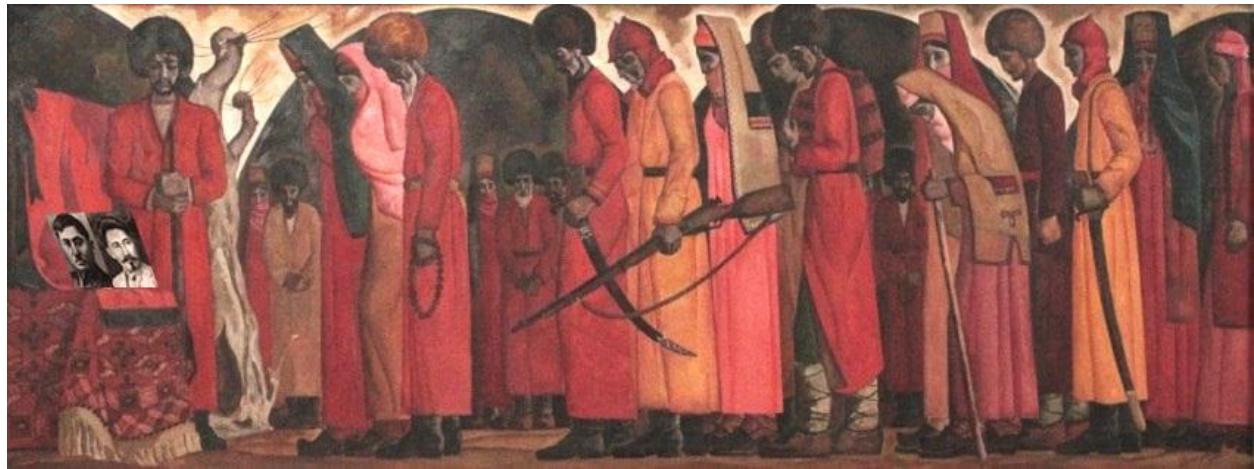
تۆركمنیستان جمهوریتى نىنگ ٩٨ ياش ئۇيى غوتلى بولسون!

هەر يئلدا دأپ بولوپ گلىشى يالى ٢٧-نجى اكتىابىدا تۈركمنیستان اۋزى نىنگ ملى گۈنىنى بىايرام اديپ گلىأر. يۇنە غاراشسىزلىقىدان سونگرا حاكمىت باشىنا گچن ساپارمئرات نيازوف، كامونىستىك پارتىيانىنگ مكتبىينىدە اوسوب يېتىشىن ھم بولسا بىربادا اھلى اينانچلارىنى و بو پارتىا وفادارلىغى حاقىندا اىچن آنتىنى و يالان آويسىنى اونودىپ، تۈركمنىستانىنگ دويبۇنى توتان غايىيسىز آتابايفى، ندىرباى آيتاكىوو... يالى لىيدىرىنگ اوستۇنە آتاناق چكىپ، اۋزىنى غاراشسىزلىغىنگ دويبۇنى توتانسىاسىتىچى حؤكمۇندا تۈركمن حالقىندا اقرار اتىرىماگە سىنانشىدى و بو سئىنانشىق ھىز بوجۇنە چىلى دوام اديپ گلىأر. يۇنە دانا حالقىمىز كيمىنگ كىميدىگىنى بىراييام آنگلادى.

تۈركمنیستان جمهورىتى نىنگ دويبۇنى بارىپ ١٩٢٤-نجى يئلدا توتان غايىيسىز آتابايف و ندىرباى آيتاكوف يىنگ ابدى يادىلارىنى و خاطىرالارىنى حالقىنگ آنگىنيدان سىلماق اوچىن نيازوف اولارىنگ هيكل لرىنى يئقدىرىپ، آدلارىنى، داقىيلان كۈچە لىردىن يوق اتدى. اما اول

هېج حاجان حالقىنگ يوروه گىنە آرالاشىپ بىلمىدى و مۇنى گلچىكىدە سىنانشىجاقلارا باشارتىما جاغىنى ثبوت اتدى.

تورکمنىستان دولتى نىنگ دويبى ۱۹۲۴-نجى يئلدا توتولدى و حاضير تورکمنىستانلى لار اۋز جمهوريت لرى نىنگ ۹۹ ياشىنى توپلاماغا تاييارلانيارلار. غاراشسىزلىغا بولسا ۳۱ يئل دولدى. اگر- ده يوردونگ تارىخىندا بولوب گچىأن هر بىر تازە واقعا اساس اديپ آلينسا، اوندا اوغور دارغار. مثال اوچىن چك جمهورىتى بارىپ ۱۹۱۸-نجى يئلدا اطريش- مجارستان امپراطورلىغىندان غاراشسىزلىغىنى غازانىپ، اۋزىنى بىر ملى رىپوبليكا حؤكمىنده جار اتدى. ايكىنجى جهان اورشى دؤورىنيدە و اوندان بىرآز سونگرا مجبورى ياغدىيادا ساويرىت سايىزى نىنگ حاطارىندا قوشدورىلدى، ۹۱-نجى يئلدا ساويرىت سايىزى دارغاندان سونگرا چىسلواكى آزاتلىغىنا قاوىشىدە و اوندان سونگرا دوسـتـىـقـلى گـئـنـىـشـىـدـە چـكـ بـىـلـىـنـ اـسـلاـواـكـ دـىـينـ يـورـتـلـارـاـ بـؤـلـونـدـىـلـرـ. يـؤـنـهـ هـرـ يـئـلـئـنـگـ اـكتـبـرىـنـىـدـەـ هـمـ چـكـ لـرـ هـمـ دـهـ اـسـلاـواـكـلـارـ مـلىـ دـولـتـ درـجـهـ سـىـنـهـ يـتنـ سـنـانـىـ ۱۹۱۸-نجى يـئـلىـ طـوىـ باـيـرامـ اـديـپـ گـلـىـأـرـلـرـ. اـماـ بـىـزـىـنـىـگـ تـورـكـمـانـىـمـىـزـداـ حـاضـيرـكـىـ اوـتـورـتـماـ يـولـباـشـچـئـلـارـ اـئـزـلـرىـنـىـ يـكـهـ تـائـكـ قـهـرـمانـ اـديـپـ گـئـرـكـرمـكـ ماـقـصـادـىـ بـىـلـىـنـ گـچـنـ ۹۰ يـئـلـ تـارـىـخـىـنـىـگـ اوـسـتـونـهـ آـتـانـاقـ چـكـىـپـ، اـونـىـ باـسـىـرـماـغـاـ سـىـنـانـشـىـيـارـلـارـ، بـؤـنـهـ بـوـ اوـلـارـاـ باـشـارـاتـماـزـ سـىـبـائـىـ اـركـانـاـ دـولـتـ غـورـماـقـ اوـغـرونـداـ عـزـيزـ حـانـلـارـىـنـىـگـ، جـونـىـدـ حـانـلـارـىـنـىـگـ، غـايـخيـسـىـزـلـارـىـنـىـگـ، نـدىـرـبـايـلـارـىـنـىـگـ، آـرتـيقـگـوـلـ، تـاتـيانـاـ تـكـىـنـىـسـكـايـالـارـئـنـىـگـ، كـۆـمـشـالـىـ بـئـرـىـفـ

لرینگ، اوراز تأج ناظاروف لارینگ، آلا قولى قارحانوف لارینگ، سیدمراد عوض بايفلارينگ...
غانى بىلن سوواران گل توپراق هنيز بويسانچلى دم آليار.

"واطان، اوغرۇندا غان بىرىلسە واطان دىر" دىين دوشونجه بار، تۈركمنىستان جمهوريتى نىنگ ايلكىنجى پەزىزىتى، شۇل واقتقى آيدىلىشى يالى تۈركمنىستانىنىڭ مركزى اجرائىه كەميتە تى نىنگ باشلىغى ندىرباى آيتاكوف و كامىسسارلار ساوتى نىنگ باشلىغى غايىيسز آتابايف گىچە لرینى گوندىز ادیپ تۈركمن دولتىنى اساسلاندىدىلار و بو اغوردادا شىرين جانلارىنى پىدا اتدىلر.

تۈركمنىستان دولتى نىنگ اساسلاندىرىيىش تارىخينا غىسغاجا باقىش

واطانى آر- نامىسى قوراماق اوغرۇندا، ايلاتى- دا سىيل يالى گوندوغارا سوېشىۋەپ گلىآن روس باسىبالجىلارى نىنگ اۇنگۇنى آلماقدا ١٨٧٣-نجى يئلينگ اىيىول (جوولى) آئىندا ايلكى بىلن خىوه يوموتلارى گىرال فون كاوفمانىنىڭ غانلى يۈريشىيندە غىرغىنچىلىغا اوچرايىارلار. ارمنى آصىلى گىرال ايوان داۋىدويچ لازارىيان (لازاروف) ١٨٧٩-نجى يئلينگ باشلارىندادا حازار دنگىزى نىنگ گوندوغارىندادا چىكىنى، چىكىشلىرى و شاقادامى دولى اۆز كانتروللىغىنىڭ گچرىپ، غارشى دورانلارى بىرگە جزاڭاندىرىيار و گوندوغارا، آحالا طاراپ اوغرایيار. اول سومبارىنىڭ يانلارىندادا چىبن زھرىيندن ھلاك بولىيار، يېرىنە نىكولاى لاماکىن گچىأر و ايلكىنجى گؤك دېه يۈريشىنى قورنايىار. تۈركمنلىرىنگ باتىرلارى نىنگ بىرگە جزاڭاندىرىيار و گوندوغارا، آحالا طاراپ اوغرایيار. اول سومبارىنىڭ دە روحى و مورال تايىدان يېكتىلىرى روحلاندىرىماگى نتيجە سىيندە، لومماكىن اىزا چكلىأر. مارى دان گلن نوربردى حان اورشىدا آغىتىنگى شەھىد بولاندىيغىنى بىلىپ غالىيار. غاضابا مونۇن روس پادشاسى بىر گىرەنگ آيلىغانچى و غانحور گىرالىنى- اسکوبىلفى آحالا اىبرىيأر و اول ١٨٨١-نجى يئلينگ ١٢-نجى يانوارىنىدا (زانويىه) غالانى پارتلادىپ، ٣٠ مونگ تۈركمنى غىرىيىار. آشخابات بولسا باسىلىپ آلنان تۈركمن توپراغى نىنگ مركزى قاراگاهى بلە نىأر. ١٨٨٤-نجى يئلدا مارى اورسىتە تايىن ادىلىيأر. شئىلە ليك بىلن پەتكۈرىپ ىنگ تۈركمن توپراغىنى باسىپ آلىش پروسسە سى تىماملانىيار، گؤك دېه غالاسى سىناندان ١١ آى سونگرا بولسا ياغنى ١٨٨١-نجى يئلينگ ٩-نجى دكابرىنىدە (دسامبرىنىدە) اورسىت بىلن ايران (حاص دوغروسى انگلیسلر، سبائى ايران

پادشاسى انگليسلرىنگ اويناتغىسىيىدى) آراسىيندا ياوىز بىر شرط ناما قول چكلىأ، اونگا "باسىلىپ آلنان توركمىن توپراغىنى اۋزاًرا پايلاشماق بويونچا آحال شرط ناماسى" دىيلىپدىر. شول اساسدا توركمىن توپراغى نىنگ اومماسىز بئلگى ايرانىنگ قول آستىنا بىرىلىيار.

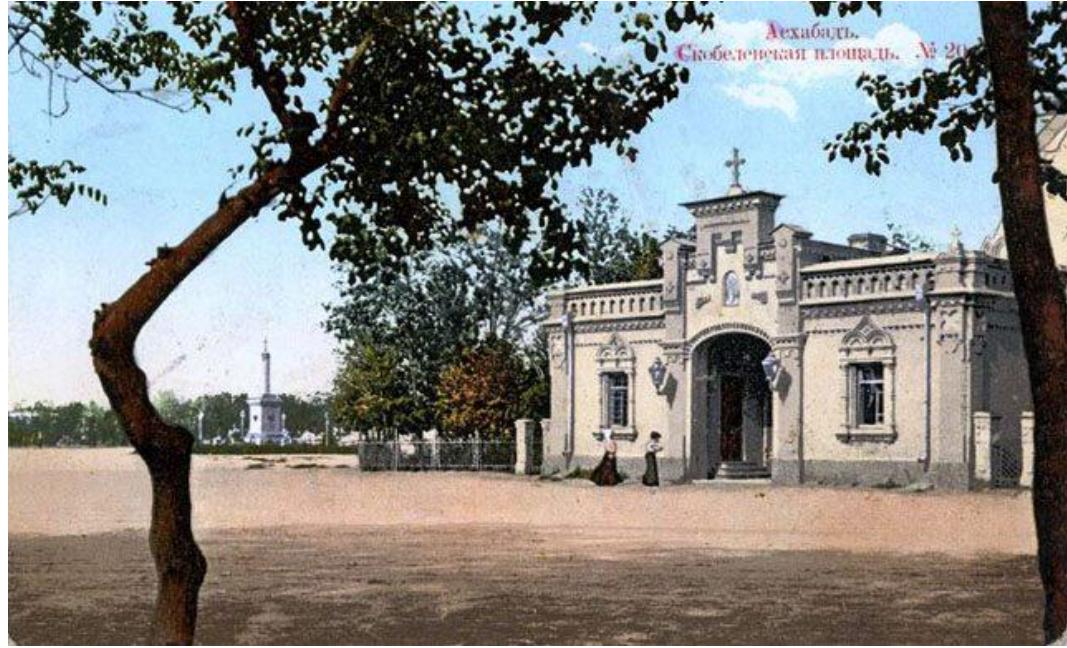
زاکاسىپى اوبلست (استان ماواخزر)

١٨٨١- نجى سئلينگ - نجى ماينىدا (گؤك دېه غالاسى باسىلىپ آلنادان ٥ آى سونگرا) توركمىن توپراغىنى دولى اورسىتە بىرىكدىرىمك بارادا، اورسىت پادشاسى نىنگ پرمانى جار ادiliyar، اوندا شىئىله دىيلىيار:

"بىزىنگ قشۇنيمىز طاراپىنidan باسىلىپ آلنان توركمىن توپراغى نىنگ ايمپريا بىرىكدىرىلمىكىنى كۈپ پئيدالى حاساپلايارىن. اول زاكاسىپى كنارى نىنگ آسودالىغى اوچىن غاتى أهمىتلى. شونگا گؤرآ حكم اديارىن:

حازار ياقاسىيندا "زاکاسىپى" دىين تأزه اوبلست دئوره دىپ، اونى قفقاز حاربى آدمنىستراتسياسىناسى نىنگ (حاربى بئلومىنە) كاماندىرىلىكى آستىنا آلمالى. تأزه اوبلست يىنگ أهللى ايшлиرى قفقازاداقى حاربى كاماندىرىلىكى طاراپىنidan دولاندىرىلما. تأزه اوبلست يىنگ قشۇنى، قفقازاداقى حاربى بىرلىكىنىڭ آستىندا حركت اتملى. قفقاز، تأزه اوبلست يىنگ حكومت دوزگۇنىنى- ده كسىگىتلار." (سـرات: توركمىسىستانىنگ تارىخى بويونچا خرسـتوماتيا. آشـغابات. ١٩٩٢، ص ١٧٤)

بو تأزه دوران "توركمىن اوبلستى" يـا- دا شـول واقتـى آـيدىلىشـى يـالـى "زاـكـاسـىـپـىـ اوـبـلـسـتـىـ" نـىـنـگـ مـركـزـىـ آـشـغـابـاتـدـهـ دورـلـىـ بـىـنـالـاـرـ قـورـولـوـپـ باـشـلـانـىـارـ. دـمـيرـيـوـلـ، اـسـلـكـوـبـلـفـ مـيـدانـىـنـداـ(ـسـونـگـرـاـقـىـ كـارـلـ مـارـكـسـ- حـاضـىـرـىـكـىـ آـدـىـنـىـ بـىـلـهـ مـوقـ)ـ مـلـىـ كـتابـخـانـهـ، كـلىـسـاـ وـ بـىـرـينـجـىـ پـارـكـ دـهـ حـارـبـىـ آـدـمـنـىـسـتـرـاـتـسـيـاـنـىـنـگـ بـىـنـاسـىـ دـىـكـلـدـىـلـىـيـارـ.

آشخابات-اسکوبلوف میدانى

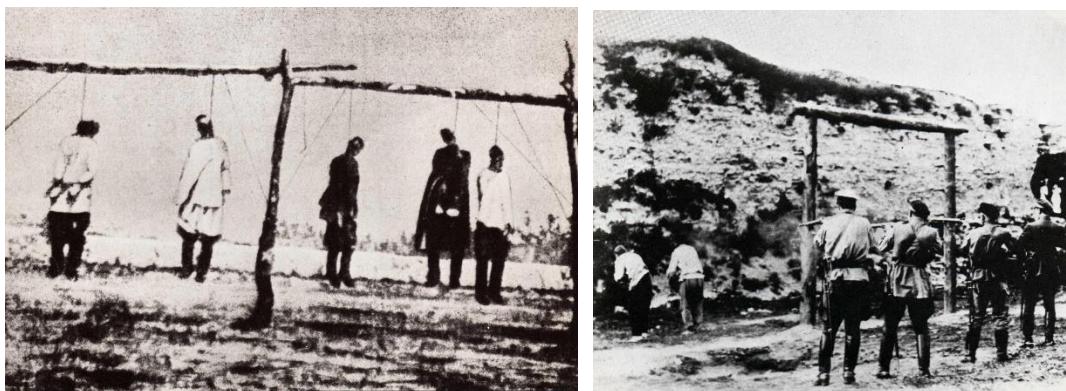
شئيله لىك بىلن اورسیت پادشاسى نىنگ حاكمىتى بو يerde بىرك اورناشىyar و اول بارىپ ۱۹۲۴-نجى يئلا چنانى ياغنى توركمىستان ساوايت سوسىاليسستيک رسپوبليكاسى دئوره دىلىانچا- ده دوام اديأر.

بىز بىر مقالادا شول واقعالارينىڭ أھلى سىينه دگىپ گچىپ بىلمرىيس. دىنگە اولاردان مهم راگىنه سين اديأرىس:

۱۹۰۵-نجى يئلده اورسیت ده كانيستيتوتسيون[مشروطه] انقلابى غوزغانى موج آلىپ باشلاندا اونونگ بىر اوچى توركمى ايلينه- ده گلىپ يتيأر. اورتا آسياداقى روس مكتبرىنinde اوقاپ يتيشنلر ييا- ده اوقاپ يئرن توركمى روشنفکرلى اۋز حالقى نىنگ آزادلىغى اوغرۇندا حرکت ادىپ باشلايالار. شولاردام محمدقلى آتاباييف (گونباتار توركمىنلىرىندىن)، ندىرباى آيتاكوف و كومشالى بئورييف (مانگغيشلاقدان)، اللە قلى غاراھانوف، غايギسيز آتاباييف، آرتىق گول تكىنسكايىا (تجن دن)، سيدىمrad عوض بايف (قارى غالادان)... بو حرکتە قوشولىيارلار. پادشانىنگ زىدانينىدان و ايزارلامالارينىدان چىكىنما ئ توركمىنلىرىنىڭ اونگىدە بارىجى باتىرلارى

عادالات اوغرۇندا گۈرۈشىيەرلەر و بو گۈرۈش سونگرا ۱۹۱۸-نجى يئىللاردا عزيز حانىنگ و جۆنيد حانىنگ- دا غاتناشماقىنىدا حاصل موج آلىار.

۱۹۱۷-نجى يئىلدا اورسیت ده بىلشىويكلر حكومتى يېنگىيش غازانسا- دا اول بادا- بات اورتا آسىدا اورناشىپ بىلەندى. يؤنە يىكى گۈچۈنگ آراسىنداقى اورش- جنجل لرى يىلى حالقى ادىل چاشىنگ گۈزىنە باقان يالى اتدى. بىر طاراپدان پادشانىنگ حاكمىيەتى (آق لار) اول بىر طاراپدا بولسا بىلشىويكلر(قىزىل لار) اۋز-آرا گۈرۈشىيەرلەر. بو بولسا توركمەن روشىنفكىرى نىنگ اىكى، تاس اوج توپارا بؤلۈنمگىنە سبأپ بولىدى. غاضاپلى اىزارلامالار و پايس ترورى بارھا گوچىلىكىاردى، الله سالنان بولسا "باسماچى، قاراقچى" حوكىمىنە آتىلىيەردى يا- دا دارдан آسىلىيەردى.

۱۹۱۸-نجى يئىلدا تورکمنىستاندا تأزە دئۋاپ اوغران ملى حكومت اۋزىنە قولداو گۈزلەپ ماشاتداقى بىرىتان كنسولجاناسى بىلين غاتناشغا گچىئار. اۋز بەھبىيەدىنى آراماغى ماقصات ادىنىيأن انگليسلر، گنرال مالىھ سونىنگ يولباشچىلىغىنىدا بىر گىرداڭ دان عبارت حاربى توپارى بىلين دوشاق دان، تورکمنىستانا گىرييئار. يؤنە بىلشىويكلرىنىڭ هجومىنە تاپ گتىرمائىن بىرئاچە آى سونگرا تورکمنىستاندان چىقىمىالى بولىيار. بىلشىويكلرىنىڭ حاربىلارىندان كميسىر پالتارتىسىنى شۇل ھەممىرە يولباشچىلىق ادى اوچىن سونگرا اونونگ آدى آشخابادا داقىلىيار و اول ۱۹۲۸-نجى يئلا چىلى يئرگۈنلى بولىيار.

قادیمی آشخاباتدان بیر گؤرنیش. حاضیرکی مرکزی (اورس) بازارینگ قولایی

تورکمنلرینگ اوزباشینا بیر ملى دولتى نينگ دئوره ديلمگىنە ھم "آق لار" ھم- ده "قىزىل لار" بىرك غارش يىليق گۈركىزىأردىلر. شول سبأپىدن تورکمنلرینگ اۇنگىدە بارىجى يىگىتلىرىنى يوق اتمك سياستى آلنىپ بارىلدى. باشدا پالكۈونىك اوراز سىردارىنگ يولباش چىلىغىنداقى ملى قشون دارغادىلدى و اونونگ كۈشىدآكى قارارگاھى ياتىرىلدى. سونگرا آلداؤ يولى بىلەن عزيز حانى الله سالدىلار. اونى گېلە شىگە چاغىريارلار. يۇنە نامارتلىق بىلەن الله سالنىپ، شاقادام داقى زىداندا ده سود/محكمە ادىليپ، آتسو جازاسىنە حكم ادىلىأر. عزيز حان اوج سانى يولداشى بىلەن 1919-نجى يئلينگ آپرىل آيئندا جبل يىنگ قولايئنداقى غاراجيق دىين يىردى آتىلىيار (سرات: جوما آننا اورازف: عزيز حان. ياش كومونىست ژورنالى. 1992-نجى يئلينگ 19-نجى ماي سانى)

تورکمنلرینگ گۈرنىكلى افسىرلىرىندن نىكولاي يومودسىكى الله دۆشىمەجك بولوب، كومىش دې دأكى قومداشلارىنگ آراسىينا سىغىنيار، دىنگە يۈرىتىه ايش تكلىبى بىلەن بلشويكلرىنىڭ وكىلى بىلەن كومىش دې ده دوشوشاندان سونگرا اىزىندا دولانىيار. سىرەنگ سىدمىراد عوض بايف بولسا داشكىنتە گىدىپ، آتابايف بىلەن بىلە ايشلىشىيار و اولوم پنجه سىندىن قوتولىيار.

1918-1925-نجى يئللار آرالىغىندا توركمىن توپراغىندا "آق لار" بىلەن "قىزىل لار" يىنگ آراسىيندا يىتى سؤوش دئرى بولوب گچدى. اونگا "گراژدانلىق اورشى" (جنگ داخلى) دىيپ آت بىرىلىأر.

شول دورىنگ ياوىزلىغىنى قاوى گؤز يترمك اوچىن توركمىستانىنگ مشھور كينو رئىسىسىرى دەرىپىرىتىلىقىسىرىنىڭ "آىغىتلى أدىم" كىنوسىنى يئنه بىر گۈز توماشا اتمك كم بولماسا گىرى.

توركمىستانى بلشويكىلره گويچ بىلن بىريكدىرين روس گنرالى ميخائىل فروزى

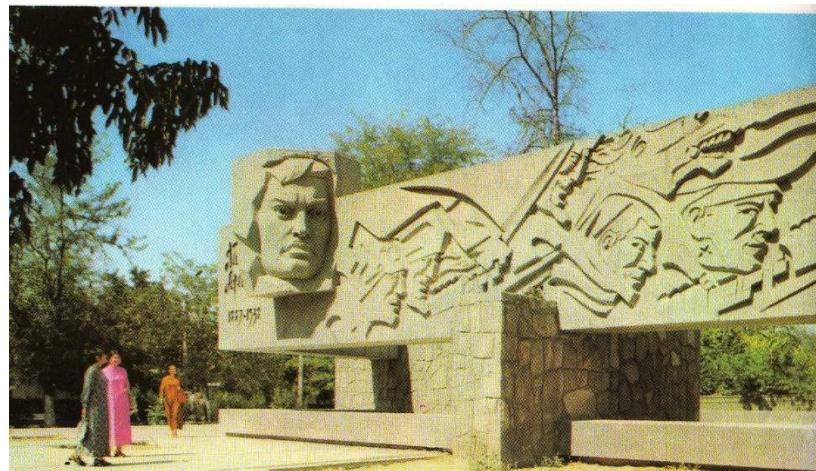
توركىستانىنگ بؤلۈنىشىگى و ملى رسپوبليكا لارىنگ عمله گلىشى

بىتە وي و اولى بىر توپراغا كانترولىغىنىڭ قىين بوليانىغىنى گۈزىتىرن بلشويكىلر، توركىستانى پارچلاماق حاقىندا قرار قبول ادىأرلر. ۱۹۲۴-نجى يئلينىڭ ۱۶-نجى جولايىندا بلشويكىلر، "توركىستان" و "تۈرك" سۆزلىرى نىنىڭ اولانىلماغىنى قاداغان ادىأن و اونونگ يىرىنە "اورتا آسيا" دىيىن ترمىنى گىرىزىمك حاقىندا قرار قبول ادىأرلر.

س س س ر- يىنگ مرکزى اسپالانىتل (اجرأئىھ) كميتە تى نىنىڭ ۲-نجى مجلسىسىنده، ۱۹۲۴-نجى يئلينىڭ ۲۷-نجى اكتىابىرىننده توركمىستان و اوزبېكىستان س س ر- لرىنى دئورتمك باراسىندا قرار قبول ادىأر. شول گون بولسا توركمىستان س س ر- نىنىڭ دئوره دىلان گونى حؤكمىنده جار ادىلىيار.

باشدا توركمىستانى، اوزبېكىستانە بىريكدىرىپ، "آوتونوم" {خودمختار} استاتوسىنى برمائىھ سىنانشىلدى، يۇنە شول وقت داشكىنتدأكى ساۋىت لر شوراسىندا حاص آكتىو ايش آلىپ باران ملى قەرمانلار يمىزدان غايىپسىز آتاباىف، بۇ تكلىبى رى دىأر و توركمىستانىنگ

اوزباشينا بىر رسپوبليكا (جمهوري) بولماغىنى غازانىيار. شونىنگ اوچىن اول "توركمىن دولتى نىنگ دويي邦ى توتوجى دىين" آدا مناسىب بوليا.

ملي سرداريمىز قايغيسيز آتابايف يىنگ شوجاغاز هيكلينه ده نيازوف چيداپ بىلمان، اونى كول-پىكون اتديردى

توركمىن دولتى نىنگ ايلكىنجى پره زىدنتى ادىلىپ، ندىرباى آيتاكوف بلله يأر. اول رسپوبليكا بىلين باagli بوتىن قرارلارا و پرمانلارا قول چكىپدىر. اونونگ اگىندىشى غايギسيز آتابايف بولسا شول قرارلارى و پرمانلارى يرىنە يتريپدىر. حاضيركى سۆز بىلين آيدىلاندا پريمىر منىسلىرى بولوپدىر (اجرائىيە كمىتە يىنگ باشلىقى) اولار بىلين بىرلىكىدە حالمئرات صاحتمىرادوف دا توركمىن دولتى نىنگ شول ايلكىنجى يئللاريندا گىچە سىنى گوندىز ادن لىدرلىنگ بىرىسى حؤكمىنده تانالىيار.

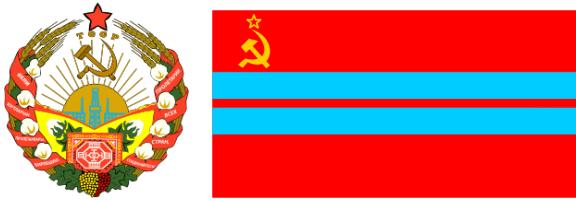

ساغдан: ح. صاحتمئرادوف - ن. آيتاكوف

تورکمن دولتى نىنگ دویيۇنى توتان، ياشلار قوراماسىنى
دئرە دن و اونگا يولباشچىلىق ادن، استالىن يىنگ غانلى
رپره سىسياسىيندا پىدا بولان ايلكىنجى تورکمن گۈرشىجىنگ يىگىدى چارى ولله كوف، اوغلى بىلن.

تورکمنیستانینگ ساوايت سایوزینا بیریکدیریلمگى

تورکمنیستان س س ر- يىنинг بايداغى و دولت نىشانى

١٩٢٥-نجى يئلينىڭ ٢٠-نجى فورالىنىدا تورکمنیستانینگ دئوره دىلمگىنى قانولاشدىران ١-نجى "بوتىن تورکمنیستان" قورولتائى نىنگ قبول ادن جارناماسىندا شئيله دىبىليار:

"تورکمنیستان ساوايت سوسىالىستىك رسپوبلىكاسى دولى حقوقلى آغضا حؤكمىنinde س س ر- بيرىكمىك بىيلن اۆز دولت حاكمىتىنى، اۇزباشداق عامالا آشىرار و اونونىڭ اۇز-ايغىتىيارلى ليغىنى دىنگە س س ر- يىنگ اساسى قانونىنىدا گۈرگىزىلن مۇچىرده، سایوزىنگ حايىئر-صالاسىنما گىرىيأن ملتلىر بىيلن چاكلنىيان. تورکمنیستان، سایوزدان اركىن بولوپ آيېرىلماق حقوقينا اىيە دىر. تورکمنیستانىنگ تۈپراغى اونونىڭ راضىچىلىغى بولمازдан اويتىگە دىلىپ بىلەيمىز." (سرات: تورکمنیستان س س رىنگ تارىخى. آتا رجب اوف ٢-نجى جلد)

شئيله لىك بىلەن هىيز دئوره دىلنەن بىرئاچە آى گچىپ، گچمانكا، ھىچ حىلى حالقىنگ پىكىرى سورالمازدان، رفانىدوم اىغىلان ادىلمىزدىن، تورکمنیستان ساوايت سایوزينا، حاص دوغروسى ماسكوا بىرىكدىرىلىدى و اونونىڭ چىگ مال باىلىقلارى ادىل پادشاھ دئرىندىكىسى يالى تالانىپ باشладى. بو تالانگچىلىغىنىڭ بىس ادىلمىگى دىنگە تورکمن حالقى نىنگ باتىرغاي گۈرە شىنه و اونگا يولباشچىلىق اتىجىك ملى لىدرلىرىنە غاراشىار.

بىر- سوو رفورماسى، مجبورى فالحوزلاشدىرماق

١٩٢٦-نجى يئلدا تورکمنیستاندا يىر- سوو رفورماسى نىنگ گچىرىلىيائىدىيگى اىغىلان ادىلىدى. شول اساسدا باىلارا غارشى گۈرشن آلنىپ بارىلىپ، اولارىنىڭ يىلرى و املأگىنى اللرىندن آلنىپ، غارىپلارا پايلانجىاغى اونگە سورىلدى. كىيم- ده كىيم قالحوزا قوشولسا اولارا اورتاق باىلىقدان

پاى بريچگى اىغلان ادىلدى. قالحوز بولسا دينگە مركزه گرک اوپا حوجالىق اۇنوملىرى اوندرىياردى، دايخانلارا حتى ايجىك غاللاسىنى- ده اكمائىگە روغضات برىلمىدى. شئيلە ليك بىلين توركمىستاندا آچلىق حؤكوم سوردى. مركزه گرک بولان پاغتانى اكمە دىك دايخانلار جزالاندىرىيلدى، بايلار و اولارينگ ياقىنلارى سىبىره سورگون ادىلدى.

بو ياغدايا تاپ گتىرمە دىك اىلات، ايرانە و آوغانىستانە بوسا- بوسلىق اديپ باشلادىلار و بو گۆچ ۱۹۳۸- نجى يئللارا چىلى اىزى اوزولمأن دوام اتدى.

۱۹۲۷- نجى يئلينگ ۲۲- نجى داكابىينىدە آشخابات راديوسى گپله شىك بريپ باشلادى. ساويرت پروپاگانداسى نىنگ يانى بىلين ملى- مدنىت يىنگ اوسىمكىنە ده بو گپله شىكلر تأثيرلى بولدى. ساواتسىزلىغى يوق اتمك اوغرۇندا و معلم لارى تربىيە لأپ يىتىشدىرىمكده اولى كامپانىا آلنېپ بارىلدى، توركمىن دىلىنىدە مكتبلر يولا قويولدى. توركمىن يازىجى شاهىرلارىنگ اثرلى، كلاسيك شاهىرلارىنگ دىوانى چاپ ادىلىپ باشلاندى. ايراندا و آوغانىستاندا ياشايان توركمىنر بىلين دنگىشدىرىيلىنده، شول دؤوردە بئيلە ادىملەر ديسىنگ پروگرە سسىيودى. شول وقت غونگشى دولتلرده ياشايان توركمىنلىرىنگ دې سىيندە بولسا مرکزى حكومتلىرىنگ قلىجى اوينياىاردى.

توركمىن حالقى نىنگ يانگى گوللاب اوسىن و هنيز دولى يىتىشىمە دىك سىاسى و مدنى كادرلارىنى يوق اتمك و اولارينگ يرىنە اۋزىنە باقنا كادرلارى اوتورتماق ماقصادى بىلين ياقاسى غايىشلى جlad استالىن يىنگ غانلى پنجە سى حالمىزىنگ باشىينا ايندى. شول غانلى رپرە سسىيادا بؤزلچە گۈرنىكلى سىاسى و مدنى كادرلار يوق ادىلدى، يوزلرچە سى بولىما "بارسا گلمىز" يولا اوغرادىلدى. غايىيسيز آتابايفلار، ندىرباى آيتاكوفلار، سىيدىمىراد عوض بايفلار، كومشالى بئۇرى يفلر، عبدالحكيم قول محمدوف لار، آرازمحمد وفايفلار، محمد گلدىيفلار، اوراز تاچ ناظاروفلار، اللە قلى غارا حاونفلار... آتىلىپ اۇلدورىلدى. بىردى كربابايفلار، غاراجا برونوفلار، شالى كىيل اوفلار، سورگونه اىبرىيلدى، غالانلارى بولسا يوردونگ اىچىندائى زىنداڭلارا تاشلاندى.

بریتانیانینگ ماسکواداقی ایلچى حاناسى نىنگ ۱۹۳۷-نجى يئلنىڭ ۲۰-نجى آگوستىندا
لندنە يوللان تله گرامماسىندا توركمىستانىنگ پره زىدنتى نىنگ و يوقارى درجه لى حومت
رسىملىرى نىنگ آتىلىپ اۇلدورلۇدىكى و بېرتوپارى نىنگ تورمماً باسىلاندىغى خبر بىرلىپىدىر.
(سرات:

British Documents On Foreign Affairs (1917-1939) Part II. Vol.14 University Publications of America:

Doc. 131

Viscount Chilston to Viscount Halifax.- (Received August 27.)

My Lord,

Moscow, august 20, 1937

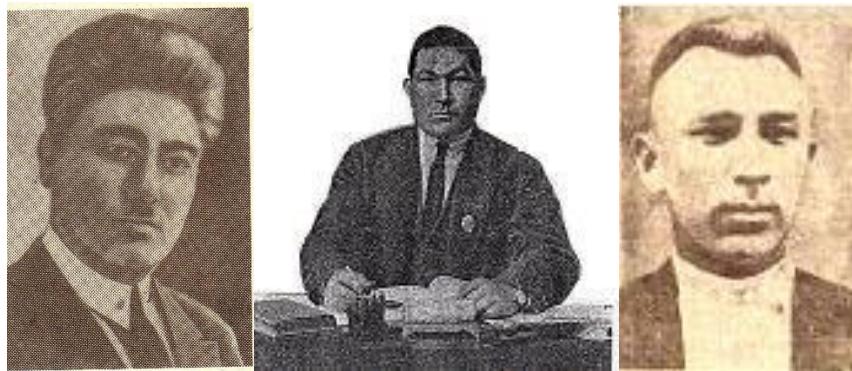
In my telegrams Nos. 44, 48 and 51, Saving, I had honour to report the downfall of
the **presidents of the Soviet Republics of Tadzhikstan, Armenia and Turkmenistan**
as well as numerous other bearers of high office in these republics. In other recent
telegrams and dispatches, I had to report numbers of arrests and imprisonments of
high party and Government officials in almost every part of the Union...

غايدىسىز آتابايف ايش اوتابىندا. ۱۹۳۲. اول دىنگه توركمىستانىنگ دأل،
ايسم توركمىستانلىقى توركمىستانلىقى ده اركىنلىك قاوىشماقى اوغرۇندا تقلادىن يولباشچىدىر.

توركمىستانىنگ يوقارى شوراسى نىنگ پره زىدومى نىنگ باشلىغى حيوه لى بابايف ۱۹۴۱-نجى يئلينگ ۳-نجى
آگوستىندا- ياشىندا- ايردن ايشىنە باريارقا بىر روس سالداتى طاراپىندا ئاتىلىپ اۇلدورىلدى.

ساغдан: کومشالى بئرى يىف- ع. قولموحامممدوف- محمد گلدىف

١٩٤١- نجى يئلدا ايکينجى جهان اورشى نىنگ اودى توتاشدى. بو اورشا غاتناشدىريلان يوز مونگلرچە توركمىن پىدا بولدى و يا كۈپۈسى مايئپ بولدى. هنىز بو بلادان غوتولوب، اونونگ ياراسىنى ساراپ يىتىشىمە دىك حالقىنگ باشىنا آشخابات ير ائرانماسى ايندى. ١٩٤٨- نجى يئلينگ ٥- نجى اكتىر گىجه سى گويچلى بولان شول طېيغى بىباختچىلىقدا يوزمونگىن قاواراق توركمىن ھلائى بولدى.

مايئلخانلىق و دورغۇنلىق دۆرى

استالىن اولىنىن سونگرا اونونگ يىرىنە گچن نىكىتىا خروشچف، مايئلخانلىق سىاساتىنىي اىغلان اديپ، استالىن يىنگ شاخصىت كولتىنىي پاش اتماگە سىياناشدى. اما اولام ساوايت ك گ ب سى نىنگ چىغىرىندان چىقىپ بىلمە دى. اول ١٩٦٢- نجى يئلدا توركمىستانا باردى. شول واقت توركمىستانىنگ كومونىيست پارتىاسى نىنگ بىرىنجى سىكە تارى بالىش عوض اوپ دى. شوندا خروشچوف دان، علیملار آكادمىياسى نىنگ بىناسى اوچىن پول سورالاندا ادبىيىزلىك بىلەن اولى معرڪانىنگ اونگوندە جوبىلىرىنى چۈورىپ:

"اينها گۈرۈيأنگىزمى، اولارىنگ اىچى بوش" دىيأر. سونگرا اولى استادىيوندا توركمىن حالقىندا يوزلە نىپ: "اگر سىزە گۈوسمىنىڭ توتدورسانگ سىز اونى اممأن، دىشلآلۇپ قوپارارسىنگىز، ايندى سىز اۋزونگىز اكلنجىك بولونگ" دىيأر. شوندا مىتىنگىدە اوتورانلارىنگ حونگوردىسىنە ير قوزغان يالى بولدى. اگر بىزىنگ اوج طېيغى بايلىغىمىزدان دىنگە بىرىسى (نفت، گاز، پاغتا) اۋز اىغتىيارىمىزا

برىلسە، گونومىزى گۈردىك" دىلىيأر. (سرات: بى بى پاڭلۇانوا.
تۈركمنىستان غازىياتى. ١٣-نجى نویابر. ٩٢-نجى يئل)

آنناسولطان كىيلوا- پايىزى اورازوف

بىزىنچ يىنگ دورغۇنلىق دئرىنىدە- دە اوپتىگان زات بولمادى. طېيىھى بايلىق مركزە گىدىيأردى،
حالق بولسا گىرک زادىنى دىلأپ آلياردى. اىزارلامالار و غارشى دوريانلارى يوق اتمك ماشىنى
بار گوېجى بىلەن دوام ادىأردى. شۇل دئوردە شاهىرا آنناسولطان كىيلوا، پايىزى اوراز دالى حانا
تاشلاندى، قوربان ناظار عزيزوف گۈمۈرتىك ياغدايىدا آتىلىپ ئىلدۈرۈلەتى، آنناسولطانىنگ
جىسى بولسا ١٩٨٢-نجى يئلدا ماشغالاسىنا بىرىلدى....

شئىلە لىك بىلەن غاراشسىزلىق يئللارىندا يېتىلدى. نىيازوف ٩١-نجى يئلینگ باشلارىندا
"سايىزىنگ حاطارىندا قالمالى" دىين رفندومىنى ٩٩% بىلەن گچىرىلەنديگىنى آيتىدى. حاچان-
دا سايىز دارغاندا، اكتىر آيئىندا تۈركمنىستان غاراشسىزلىغىنى جار اتىدى. شوندان سونگ اول
اۋزىنى تۈركمن حالقىندا غاراشسىزلىق آلىپ بىر لىدر حؤكمىنىدە اقرار اتدىرىمماڭە سىنانشىدى و
اۋزىنى تۈركمنباشى ھەم عمرلىك پەزىز دىيپ جار اتىدى. اول شەھرلە، اوپالارا حتى كۈچە
لە، اۋزى ھەم- دە انه- آتاسى نىنگ آدىنى داقدىرىپ چىقماق بىلەن قاناحاتلانمان، آى آدلارىندا
اۋزى نىنگ ھەم اجه سى نىنگ آدىنى داقدى. شئىدىپ يكە اۋزىنى دال، ايسىم بىوتىن
تۈركمنىستانى، تۈركمن حالقىنى دونييأ ماسخارا اتىدى. اونونگ يەرىنە گچن بىرىدى مەمەدوف دە
ادىل شۇل يولدان بارىيار. آدىنى مەتىجىدلەر داقدىرىيار. آتاسى نىنگ آدىنى- دە مكتبلەرە

داقىدىريyar. ادارالارينىگ بىنالاريندا نىازوف يىنگ سوراتلارينى آيردىريپ، اۆز سوراتلارينى آسىدىريyar... «اشەك، اشەكدن قالسا قولاغىنى-دە كس بورنۇنى-دە» دىيلنى، سردار ھم شول يولدان بار... قالاننى ساغلىق بولسا گۈرۈبرىيس...»

تۈركمنىستان و تۈركمن حالقى بىرگۈن حاقيقى غاراشسىزلىغينا قاوشار. طېيىخى بايلغىنىڭ حؤزىرىنى بىر گون حالق گۈرۈپ باشلار و اول گون داش دأل.

آ.گلى

تارىخ علیملارىنىڭ كاندىداتى

اكتىبر ۲۰۲۲ سوئد